

Тетяна Ястремська

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Львів

ORCID: 0000-0001-9619-7730; e-mail: tetyana.yastremska@gmail.com

Концепт *низ*: семантика базових слів

Реферат: *ВЕРХ / НИЗ* – просторова опозиція, яка не тільки демонструє орієнтацією об'єктів у просторі, уточнює просторову кваліфікацію частини об'єкта, а й окреслює і формує систему координат мовної (resp. діалектної) картини світу.

У статті проаналізовано лексико-семантичні особливості одного із полюсів цієї опозиції – концепту *низ*, який у говорах української мови репрезентують базові слова *низ*, *діл*, *нід* (*снід*). Семантику базових слів досліджено в межах семантичних полів («Рельєф», «Будівля», «Тіло», «Одяг і взуття», «Сінозаготівля», «Соціум» та ін.), а також відповідно до семантичних субкомплексів ('частина об'єкта', 'край, межа', 'поверхня'). У дослідженні застосовано ономасіологічну модель опису – від значення до слова.

Корпус джерел сформували діалектні й етнографічні тексти, словники, регіональні атласи та записи діалектного мовлення носіїв говорів української мови, а також історичні словники, які документують семантичні зміни в часі.

Ключові слова: діалекти української мови, діалектна картина світу, семантична опозиція *ВЕРХ / НИЗ*, семантика, семантичне поле, концепт.

Abstract: The concept of *ВОТТОМ*: the semantics of the base words. The *ТОП / ВОТТОМ* is a binary opposition. It describes the orientation of objects in the space; it also identifies the spatial qualification of an object, and models the coordinate system of the linguistic (dialectal) worldview.

This article deals with the issue of the lexical-semantic interpretation of one of the extremes of this opposition, the concept of *ВОТТОМ*. It is represented by base words *низ*, *діл*, *нід* (*снід*) in the dialects of the Ukrainian language. The author scrutinizes the semantics of the base words. The semantic features of the basic words are analysed within the semantic fields ("Relief", "Building", "Body", "Clothing & Shoes", "Haying", "Society", etc.), as well as in accordance with the semantic sub-complexes ('the part of the object', 'limit', 'surface'). The meanings of these words represent different aspects of the Ukrainian life. This study applied the traditional onomasiological model of description, shifting the stress from the meaning to the word.

The sources include historical and regional dictionaries and texts, as well as linguistic atlases. As based on an analysis of historical sources and manuscripts of the Ukrainian language, semantic changes were recorded at different historical stages.

Keywords: dialects of the Ukrainian language, dialectal worldview, semantic opposition *ТОП / ВОТТОМ*, semantic field, semantics, concept.

Концепт *низ* – один із полюсів бінарної опозиції *верх–низ*, яка описує орієнтацією об'єктів у просторі, уточнює просторову кваліфікацію частини об'єкта

і відтак – окреслює і формує систему координат мовної, а радше діалектної, картини світу (детально див.: Ястремська 2019б, 163).

Мета статті – з'ясувати місце та функції концепту *низ* у бінарній опозиції на підставі аналізу семантичних особливостей базових слів *низ*, *діл* та *під* (*спід*), засвідчених у зразках діалектного мовлення, змодельовати узагальнену семантичну структуру лексем.

Джерелами дослідження слугували діалектні словники, тексти, регіональні атласи й записи діалектного мовлення носіїв говорів української мови, а також історичні словники й пам'ятки української мови, що документують семантичні зміни в часі.

Опрацьовані тексти містять інформацію не тільки про семантику і сполучваність слів, а й відображають світогляд діалектоносіїв, їхні знання про світ, ставлення до життя та ін.

Концепт vs антиконцепт

Верх–низ – не тільки спосіб організації моделі світу, універсальний засіб пізнання та відтворення світу у свідомості мовців, а й єдність протилежностей, які доповнюють одна одну, існують завдяки одна одній переважно як заперечення протилежного. Однак постає запитання, чи елементи опозиції варто сприймати як одне ціле, чи як «два в одному»?

Полярність, двоїстість закладена і у сприйнятті світу як єдиного та неподільного, й у фундаментальних категоріях буття, розкриваючи їхню внутрішню суперечливість. На основі «подвійних» ознак конструюються універсальні знакові комплекси, за допомогою яких і засвоюється світ. Елементи опозиції, *верх–низ* розділити досить складно: вони формують єдиний семантичний простір, репрезентуючи позитивний і негативний стан речей. Людська свідомість часто структурує світ у вигляді діад, адже важко окреслити верх, не апелюючи до низу, чи добро, не знаючи, що таке зло. Полюси бінарної опозиції, з одного боку, заперечують одне одне, а з іншого – кожне з них існує остільки, оскільки існує його протилежність. І навіть більше, концепт *верх*, його семантика певною мірою передбачає, моделює семантичну структуру *низу*, адже:

існування в лінгвокультурі концептуальних пар і концептуальних трійок свідчить про те, що об'єктивація концепту – це процес, у якому одна ментальна одиниця актуалізується через іншу, бо концепт не існує сам по собі, а є інтегрованим у систему собі подібних (Приходько 2008, 108).

«Подвійні» концепти викликали зацікавлення науковців, зокрема щодо того, чи варто їх вважати єдиним цілим. Важко заперечити, що такі концепти, справді, є особливими, а тому потребують посиленої – «подвійної» – уваги. Дискусії тривають і щодо того, як називати такі концепти: «подвійний концепт» (Степанов 2007, 22), «бінарні, опозиційні концепти» (Пименова 2014, 78), «ідеальні антонімії надконцепти» (Погребная 2006, 273), «подвійні гештальтні» концепти

(*життя–смерть, любов–ненависть, чоловік–жінка*) – «такі, що припускають вживання у вигляді одиничних концептів, проте завжди мають корелятивну пару, формуючи з нею цілісний гештальт» (Воробйова 2011, 7) та ін. На позначення елементів опозиції в науковій літературі фігурують назви *концепт/антиконцепт* (Степанов 2007, 22; Приходько 2012, 38; Воркачев 2015, 53–54). Юрій Степанов назвав *антиконцепт*:

одним із найяскравіших, найбільш привабливих або відразливих, невивчених і спірних – одним словом, актуальних явищ культури. [...] Протиставлення якогось іншого слова того ж загального значення, але саме протиставленому, як «поганий» «хорошому» або «фальшивий» «справжньому» або, навпаки, як «добрий» «поганому» (Степанов 2007, 147–148).

Розвиваючи ідею концепту/антиконцепту, Анатолій Приходько пропонує протиставляти концепти за «позитивною» (концепт) і «негативною» (антиконцепт) семантикою на підставі аксіологічної оцінки, оскільки «концептуальний корпус мови формується не тільки ціннісними орієнтирами зі знаком плюс, а й зі знаком мінус», які репрезентують, відповідно, цінність і антицінність, а також уточнює, що визначення концепту стосується тільки «позитивних» концептів (*любов, радість, щастя, добро* тощо), натомість для наділених «негативною» оцінкою пропонує термін *антиконцепт* (Приходько 2012, 37–38). Також він виділяє критерії, за якими «негатив і позитив» співіснують у вигляді антиномій/діад (*добро–зло, гордість–сором, життя–смерть, світло–тьма, рай–пекло* та ін.). Це

дає право говорити про бінарність і протиставлення як про два основні принципи впорядкування концептокорпусу. У таких опозиціях відбувається розподіл векторної семантики: один її член передбачає заперечення того, що позначає другий (Приходько 2012, 41).

Саме на основі подвійних ознак конструюються універсальні знакові комплекси, за допомогою яких мовець пізнає та структурує світ.

«Я-контекст»

Для аналізу концептів мовної картини світу важливі такі основні чинники, як: **лінгвальний** (вербальний, номінативний), який демонструє, вербалізує мовну картину світу, та **позалінгвальний** (когнітивний), тобто позиція спостерігача, мовець («Я-контекст»), який пояснює, мотивує і принципи членування світу на основі архетипів, і способи за засоби його номінації, а відтак окреслює поняття верху і низу.

Спосіб зберігання та відтворення інформації про явища дійсності залежить не тільки від ментальності мовця, а й від соціальних, вікових, професійних, географічних чинників. Як слушно зазначив Р. Голик,

вираження етнокультурних концептів, пов'язаних із мовною категорією простору, усе ще потребує глибоких досліджень. До прикладу, категорія гори й суміжні з нею поняття формують не лише фольклорні стереотипи; для таких етнодіалектних груп, як, наприклад, гуцули чи бойки, вони (прямо чи опосередковано) становлять вісь, довкола якої будується мовна картина світу загалом. Натомість такі категоріальні форми простору, як «степ» чи «байрак», для мешканців гірських регіонів є радше периферійними й, імовірно, викликають у них зовсім інші асоціації, ніж у сільських жителів сходу та півдня України (для яких своєю чергою мовний образ гірського пейзажу є менш виразний (Голик 2003, 551).

Важливим є зв'язок *діалектоносій – територія – семантика*, адже, як влучно наголосив Микита Толстой, «семантика слова (терміна) часто безпосередньо залежить від його географії» (Толстой 1969, 15), як і від світобачення мовця.

Мовець не тільки формує власну «діалектну картину світу», а й «організовує семантичний простір тексту, [...] є тим орієнтиром, щодо якого в акті комунікації починається відлік часу і простору» (Апресян 1995, 274). Саме тому для формування семантики важливо виокремити просторові параметри, які усвідомлює мовець; «не загубити» його у формуванні семантики. Від світобачення мовця чи від місця його перебування може залежати і точка відліку, орієнтир (лінія/точка), яка розділяє об'єкт на дві частини – верхню і нижню, адже «для семантичного аналізу слів зі значенням просторової орієнтації важливе поняття осі симетрії предмета (лінія, площина, тіло), які будемо вважати заздалегідь заданими, і поняття сторони і протилежності» (Апресян 1974, 109–110); тобто: *верх* (чи *низ*) – це «частина предмета, що є результатом його поділу на дві приблизно рівні частини реальною чи уявною лінією», тоді *A протилежне B* = «*A* знаходиться з іншого, ніж *B*, боку осі симетрії предмета, на тій самій відстані» (Апресян 1974, 110). Однак, зазначу, що ця лінія поділу є досить умовною, а просторові характеристики дещо суб'єктивними, відносними; пор., напр., «поділ» гори на вершину і підніжжя, дерева – на верховіття і нижню частину, будівлі – на дах (або горище) і основну частину будівлі чи верхній та нижній поверхи; тіла – на верхню (до пояса) і нижню (від пояса) частини та ін.

Вербалізація концепту

У мові концепт вербалізується за допомогою системи номінацій, яка охоплює базові слова, пряме номінативне значення яких виражає концепт у мові, їх синоніми, які в діалектах актуалізують основну семантичну ознаку концептів, а також деривати, словосполучення, фразеосполучки, порівняння та паремії (детально див.: Ястремська 2020, 405–406). Ці номінації моделюють номінативний простір (форму) концепту. У статті зосереджено увагу на аналізі базових, ключових назв концепту – сліві *низ* та його синонімах *діл*, *нід* (*cnid*¹), які в діалектах актуалізують основну семантичну ознаку – ‘розташований унизу’.

¹ Як базове слово аналізуємо варіант *cnid*, який не тільки репрезентує основні особливості семантики інших базових слів, а також є твірною базою для численних дериватів.

Семантику (зміст) концепту формують значення усіх одиниць номінативного простору; це «збірна» семантика мовних одиниць, які його вербалізують. Тому для дослідження обрано ономазіологічну модель опису – від значення до слова, щоб продемонструвати семантичне наповнення концепту *низ*, виявити семантичні трансформації одиниць.

Моделювання семантичного простору концептів передбачає: дослідження етимології базових слів, вичерпний аналіз семантики одиниць, окреслення семантичних полів (СП) концептів, які, з одного боку, акцентують на семантиці, а з іншого – виявляють системну організацію.

Сегментація семантичного простору

Усі базові слова концепту *низ* сягають праслов'янського фонду, номінуючи поняття низу: *низ* < псл. *nizъ* 'униз, унизу' (ЕСУМ, 4, 86; Rudn., 2, 857; Brück., 364; Фасм., 3, 73; ЭССЯ, 25, 145–148); *діл* < псл. *dolъ* 'низ, долина' (ЕСУМ 2, 89; Rudn., 2, 140–141; Brück., 92; Фасм., 1, 523; ЭССЯ, 5, 61–65); *нід* < псл. *podъ* 'низ; дно; підошва' (ЕСУМ, 4, 387–388; Rudn., 2, 419; Brückner, 424–425; Фасм., 3, 295–296).

Семантичні структури аналізованих лексем, які змодельовано на підставі аналізу словникових дефініцій та контекстуального вживання в діалектних та історичних джерелах, слугували основою для укладання синопсису² – узагальненої семантичної структури концепту, яка репрезентує такі СП, як: «Рельєф», «Будівля», «Рослина», «Тіло», «Одяг і взуття. Текстиль», «Сінозаготівля», «Їжа, продукти» та «Соціум» (таблиця 1), які поділяються на семантичні субполя (ССП) та семантичні мікрополя.

Таблиця 1. Синопсис базових слів *низ*, *діл*, *(с)нід*

	діл	низ	(с)нід
«Рельєф»			
1. 'долина; улоговина, западина (перев. у горах чи між горами)'	+	+	+
1.1. [частини яру, долини]			
1.1.1. 'днище яру'	+		
1.2. 'провалля'		+	
1.3. [частини гори]			
1.3.1. 'підніжжя гори'		+	+

² Синопсис, за словами Ю. Апресяна, – «короткий путівник по словниковій статті» (Апресян 2009, 228), який системно репрезентує семантику базових слів: фіксує значення і підзначення, виявляє співвідношення і ерархію за допомогою цифрової послідовності.

2. 'низинна місцевість; низина, низовина (до 200 м)'	+	+	+
2.1. [види низин]			
2.1.1. 'низина біля річки'	+	+	
2.1.2. 'заболочена низина'	+	+	
2.1.3. 'мокра низина, залита водою'		+	
2.1.4. 'низина, поросла травою, деревами'		+	+
3. 'рівна простора місцевість, рівнина (до 200 м)'			
3.1. [види рівнин]			
3.1.1. 'рівнина біля річки'		+	
3.2. 'рівне місце, поле в низині'		+	+
4. 'частина регіону, розташована нижче за іншу'		+	
4.1. [регіон не у високогір'ї, у низині]			
4.1.1. 'Покуття'	+		
4.1.2. 'Поділля'	+		
4.1.3. 'східні області України'	+		
4.2. [мешканець частини регіону, розташованої нижче за іншу]			
4.2.1. 'мешканець Надсяння'	+		
4.3. 'частина населеного пункту, розташована нижче за іншу'	+		
5. 'пониззя, гирло річки'; 'нижня течія річки'	+	+	
5.1. 'місцевість поблизу пониззя річки'		+	
5.1.1. 'місцевість біля пониззя Дніпра'		+	
5.1.2. 'південна частина Дністровського лиману'		+	
6. 'берег річки, лиману'		+	
7. [дно водойми]			
7.1. 'глибина'			+
7.2. 'нижній прошарок речовини, рідини'			+
8. 'річкова долина'	+		
9. 'яма, заглибина'	+		
9.1. 'яма для покійника; могила'	+		
10. 'поверхня землі'	+		+
10.1. 'простір над поверхнею землі'		+	
10.2. [простір під землею]			
10.2.1. 'штольня, шахта'			+
10.2.2. 'пекло; підземне царство'	+		

«Будівля»					
1. 'нижня частина будівлі'	1* 'верхня частина будівлі'		+	+	x ^{<?>}
2. 'балка, підвалина'	2* 'дах'			+	x
	2.1* 'нижня частина даху, стріхи'		+		x
3. 'підвал, пивниця'	3* 'горище'		+	+	x
4. 'нижній поверх'	4* 'верхній поверх'		+		x
4.1. 'тераса'				+	
5. 'підлога, долівка'	5* 'стеля'	+		+	x
5.1. 'поміст на підлозі для снання'		+			
«Рослина»					
1. 'нижня частина крони дерева'			+		
«Тіло»					
1. 'нижня частина тіла людини (униз від пояса); тіла тварини'			+	+	
1.1. 'нижня частина живота'			+		
«Одяг і взуття, текстиль»					
1.1. 'одяг, який покриває нижню частину тулуба'			+		
1.2. 'нижній край сорочки, сукні, спідниці та ін.'	+		+		
1.2.1. '~ рушника'					+
1.3. 'внутрішній, зворотний бік; виворіт'			+	+	
1.3.1. '~ одягу; підкладка'					+
1.3.2. 'вид вишивальної техніки із вивороту'			+		
2. 'нижня частина взуття'			+	+	
2.1. 'устілка'					+
«Їжа, продукти»					
1. 'збиране молоко'					+
2. 'нижня частина хліба'					+
«Сінозаготівля»					
1. 'основа під копицю'	1* 'оборіг'			+	x
2. 'місце, де стояла копиця'					+
«Соціум»					
1. 'нижні верстви суспільства за соціальною ерархією'		+	+		

СП «Рельєф» формують передусім назви негативних форм рельєфу, зокрема долини, яру та їх частин:

1. 'долина; улоговина, западина (перев. у горах чи між горами)'³

діл (pl **до́ли**): ■ (Жел., 1, 185 «niedrig gelegener Ort <долина>»; Гр., 1, 189 «низь, долина»); КСГГ; ГГ, 60; Дзендз., 18; Потап., 258, 264; Данил., 44; Лич., 286; *До́ломъ, до́ломъ, та й долино́ю, Гей, вандру́й, вандру́й, дѣвчи́но зо мно́ю* (Гол., 382, 542); *Серед дьі́ла зеленого крыга леду студеного* (Верхр_ЗнД, 184); *Іде вода, іде долом на Войову, / Вольіла бы іти долом иншим двором* (Верхр_Л, 251); *Ой долом, долом тай сухим ломом, / Гой дай Боже! / Лежйшла-ж туда здавна стежечка* (Шух., 4, 108); *Того́ так се <Г'у-диў>назива́йі / це вит то́го / шо дил / долі́на / ... / ту́тки до́бре відко / шо вин мі́жи го́рами / але ни на горба́х / а на рі́ўному / то лиш вид це́го / шо ў до́лін'і* (Голян., 978) ■ (Б-Н, 117 «доль: долина»; Гром., 10–12) □ (Череп., 177); *Пішли дівчата по грицики на доли* (Гр., 1, 327) ♣ (Марус., 226) ⊕ *До́ломъ прямо черезъ попере́къ бору* (XV) (МСДЯ, 1, 696 696 «долина»); *Поставили... хотари... о(т) могилы выше дуба та прости на доль; А хотар... отъ дола до стола* (СУМ¹⁴⁻¹⁵, 1, 316); *Потоки крѣвавыи текли по всѣ(х) гора(х) и дола(х) вифлешмскы(х); Продали Имѣня ... и доль Семкови шѣ(в) цѣви* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 8, 112; 13, 60); *Доль барзо глубокий* (XVII); *Низше монастиря на доли церковь* (XVIII) (Тимч_МС, 1, 220; Тимч_ІС, 774)

низ: ■ (Потап., 281; Лич., 349); *Подáлис'а низо́м в'і́ўц'і* (Гриц., 84 «низьке місце в полонині») ■ (Гром., 15) □ <Ліс> *в'ікарчавал'і / бо там ... там н'із та'к'іі / шо так йак от'нач'е йамка / наш'е с'ело* (ГЧЗ, 172–173) ♣ (Марус., 238); *Пішли низами* (Гр., 2, 563)

під (pl **по́ді**): ♣ (Марус., 241)

1.1. [частини яру, рідко – долини]

1.1.1. 'днище яру'

низ: ⊕ *Границя ... з вершини на низ яру ведмежого* (XVIII) (Тимч_ІС, 203)

1.2. 'провалля'

низ: ■ (Піпаш, 116)

Слова *низ*, *під* (*спід*) номінують також нижню частину гори – 'підніжжя':

низ: ■ (Потап., 281; Лич., 349) □ (Череп., 176)

під: □ (Череп., 176, *под* «подножжє») ⊕ *Бахоу болота пришли, но шли на подь горы* (XV) (МСДЯ, 2, 1050, *подь* «подошва гори»)

спід: ■ *Рідко коли лучає ся в Карпатах бачити геологічний пере́крій так виразно від вершка до споду гори, як власне на «Каменистім»* (Шух., 1, 11)

Території України властиве розмаїття природних ландшафтів. Рельєф України «йде смугами», які, однак, «не творять цілоти, але часто перериваються», а характерною рисою смугового укладу рельєфу України є те, «що, за винятком

³ Після значення подано інваріант базового слова (відповідник літературної мови, хоча до аналізу залучено усі засвідчені в говорах фонетичні варіанти слів), відтак – засвідчені в говірках української мови лексикографічні фіксації та мовні ілюстрації, цитовані за першоджерелами. Інформацію з різних нарічч української мови диференційовано й наведено після відповідних знаків: ■ – південно-західне наріччя; ■ – південно-східне; □ – північне; ♣ – загальноукраїнський контекст. Історичні матеріали зафіксовано після знака ⊕ (у дужках перед джерелом вказано дату фіксації). У лапках у разі потреби зазначено дефініцію автора чи укладача словника (Голян., 415 «низовина»), у кутових дужках – уточнення, коментарі, необхідні для розуміння цитати.

західної частини українських земель, низовини непомітно, поступово переходять у височини, а далі круто й нагло спадають до наступної низовини, яка, в свою чергу, знову підноситься і знову обнижується» (Дольницький 1949, 60, 62). Це своєю чергою зумовлює змішування понять *рівнина*, *низина*, *долина* у сприйнятті мовців, які «часто для передачі відмінних сем [...] послуговуються тими ж самими лексемами. Це пов'язано зі специфікою сприйняття таких географічних реалій мовцями» (Потап., 84). Саме тому до цього СП належать назви рівнини як нейтральної форми рельєфу, яку носії говорів можуть сприймати як понижену територію (пор.: Череп., 174; Потап., 84; Лич., 87, 90; Слоб., 44).

Засвідчені номінації значною мірою передають світобачення мовця, який додає «власні» диференційні ознаки (деталізована локалізація, болотистість, водянистість, наявність рослинності), описуючи певну реалію, та акцентує на різних ознаках форм рельєфу.

2. 'низинна місцевість; низина, доли'

діл (*pl* до́ли): ■ (Жел., 1, 185, «niedrig gelegener Ort <низина>; *до́ли pl*, на *до́лах* «in flach gelegenen Gegenden, in Ebenen, Thälern <на рівнинах, на долинах>»); Он., 1, 220 («низи»); SŁ, 45 (*doły* «doliny»); Mat., 130; Лич., 286); *Борейкова дружнінонька воліає долами, Едёнъ каже до друго́го «вже пана не мамы»* (Гол., 382); *Звичаю, аби обливали ся, як на долах, нема у горах, бо гуцульське лудине дороге, тому вони его дуже шанують* (Шух., 4, 241); *Сеповіско (Вышатичі коло Перемишля) – до́лы, в котрых збирає сы вода, ко́лі повіде; саповище* (Верхр_Д, 121); *Не один Бойко, заходячи на доли на роботу, не може навіть привикнути до квасного і соленого хліба* (Фр., 1, 102); *На долах ліше жити, ніж в горах* (Кміт, 61); *Пропала би, ек панчіна на долах* (Шек., 430–431); *Але «доли» – це не гори, все тут інакше, як у Карпатах* (Лом₁, 119); *Na doły (chodzili, na žniwa)* (SŁ, 45); *До́нька жи́є з гунджою <'волоцюга'>, котро́го си ви́порола на до́лах; На до́лах тро́хи тепліше* (Mat., 104, 130); *Тих прости́х люде́й, що говорять невибагливою мовою, що в них матюк є на кожному слові, тих із полонин і до́лів* (ЛЛ, 709); пор.: *Ja przyjechał ucziara z dolu <'z miasta'>* (Jan., 43) □ (Данил., 44) ♣ (Марус., 226)

низ (*pl* низи́): ■ (Піп., 116; Потап., 281; Лич., 349); *На тому місці, де сьогодні Рахів, сходилися опришки, як вертали з низів і тут рахували награбовані гроші ... звідси пішла назва пізнішого тут села Рахів – від рахувати* (Лом₂, 38) ■ (Гр., 2, 563 («низь, ниже лежащее мѣсто»); Гром., 6–15; Слоб., 378) *На ни́зу 'р'ечка' а так с'кел'а* (Сіден., 51–53) □ (Череп., 177); *Пос'їяю на низу́ жи́то, да вонó ви́мкло* (Лис., 137)

під (*pl* по́ді): ■ *Перепелиця сіла на поду* (Гр., 3, 158 *під* «низь, низменное мѣсто, западина»); пор.: Гр., 3, 240 *поді* «низменныя мѣста, долина»); *Сьогодні ми цілий день пасли корів на поду, там добра паша* (Ващ., 73 «місцина ніколи не орана, на ній пасуть худобу, переважно низина») ♣ (Марус., 241)

2.1. [види низин]

2.1.1. 'низина біля річки'

діл: ■ (Марус., 226)

низ (*pl* низи́): ■ (Сіден., 51–53) □ (Данил., 86)

2.1.2. 'заболочена низина'

діл: ■ (Потап., 258)

низ: ■ (Потап., 281)

2.1.3. 'мокра низина, залита водою'

низ: □ (Данил., 86)

2.1.4. 'низина, поросла травою, деревами'

низ: ■ (Марус., 238)

під: ■ (Марус., 241)

3. 'рівна простора місцевість, рівнина (до 200 м)'

низ: ■ (Потап., 281; Лич., 349) ■ (Гром., 6–15) ♣ (Марус., 238)

під: ♣ (Марус., 241)

3.1. [види рівнин]

3.1.1. 'рівнина біля річки'

низ: ■ (Марус., 238; Гром., 6–15)

3.2. 'рівне місце, поле в низині'

низ: ■ (Сіден., 51–53)

Особливе зацікавлення викликають назви регіонів, розташовані на різній висоті над рівнем моря, а також назви частини регіону, розташованої нижче за іншу. Важливим у цьому випадку є «Я-контекст», відповідно до якого, напр. гуцули, мешканці високогірних Карпат, називали *долами* Покуття чи Поділля, натомість для галичан *долами* є терени всієї Східної України.

Назву *доли* зафіксував І. Верхратський у лемківській говірці на позначення мешканців Надсяння, зазначивши, що так «зовуться у західно-галицьких руських гірняків жителі околиць Перемишля і Ярославля» (Верхр_Д, 6–7).

4. 'частина регіону, розташована нижче за іншу'

низ: ■ *Вінók на низові Гуцул'ичин'і плетут з кукуру́дзіў* (КГ)

4.1. [регіон не у високогір'ї, у низині]

4.1.1. 'Покуття'

діл (*рl до́ли*): ■ *Ті гончарі достачують глиняних судин не тільки на усю галицьку Гуцульщину, але і на буковинську Гуцульщину, надто на галицькі «доли», як: на повіт Снятинський, Городенський, Коломийський, Печеніжинський, Надвірнянський* (Шух., 2, 271); *«Товклися» десь там, – «на долах», на Покуттю і понад рікою Дністром, а то й за ним, – усякі дикі наїзники, які нищили людей і їхнє майно, але в Карпати не заходили* (Лом₁, 8)

4.1.2. 'Поділля'

діл (*рl до́ли*): ■ *Ой ходив Джуман сім рік по долу./ Немав же він пригодоньки на свою худобу; Джуман мав бути великим богатирем з волоського боку (Буковини), що їздив засдно сімома парами волів по долах (Поділю)* (Шух., 3, 164); *Доходили слухи, що діють ляхи з нашими людьми – не лише там «на долах», на Поділлю, але починають уже пхатися і в глибину гір, над Прут і над Черемош; Як ляхи знуцаються над нашими людьми там, на «долах», поза Дністром і ще далше* (Лом₁, 179)

4.1.3. 'східні області України'

до́ли (*рl*): ■ *Поїхали хлопці на до́ли на заробітки; Загарáтав тázдик хáту, бо подáвся на до́ли; У трійцятъ трéтому на до́лах влáда с пóля всьо зéрно*

загрáфала (Мат., 130, *дóли* «східні області України», 149, 150); пор. також композит *степи-доли*: *Коли то прапредки верховинців покинули степи-доли, де жили, деь там ген над глибокими морями та широкими ріками й пустилися в далеку мандрівку шукати нового краю* (Лом₁, 81)

4.2. [мешканець частини регіону, розташованої нижче за іншу]

4.2.1. ‘мешканець околиць Перемишля і Ярослава; надсянець’

дóли (pl): ■ *Дальше в напрямі на схід, де Лемки стикають ся з Долами і Бойками, прокидають ся в поодиноких словах і формах акценти, котрі однакож досить хиткі* (Верхр_Л, 7); *Назвучне я переходить на є ... декуди у Доли́в коло Перемишля пр. в Поздячи* (Верхр_Д, 6–7)

4.3. ‘частина населеного пункту, розташована нижче за іншу’

діл: ■ *На ділу – то є, як Довжанська вулиці, а їхні городи сходилили на діл, де там кар’єр тепер зробили. ... Там є такій потічок, а за їхніми хатами, де дзвіниці, де церква – то вже є діл* (СБ, 336 на ділу́ «місцевість у південній частині міста»)

Наступні семантичні ССП (5–8) репрезентують водний простір, а саме:

5. ‘пони́ззя, гирло річки (поток, джерела)’; ‘нижня течія річки та прилегла до неї територія’

діл: ■ *Vík Tusy u d’íl* (Паньк., 186)

низ: ■ (Бонд., 136 «південна частина Дунаю, гирло») ① *На Масиегъ, низъ Сяси* (XII) (МСДЯ, 2, 449 «мѣстность на нижнемъ теченіи рѣки»: низъ «на нижнемъ теченіи»)

5.1. ‘місцевість поблизу пони́ззя річки’

низ: ■ (Жел., 1, 528 «das der Mündung e. Flusses nähere, unterwärts liegende Land <місцевість біля гирла річки; низов’я>»)

5.1.1. ‘місцевість біля пони́ззя Дніпра (землі Війська Запорозького)’

низ: ■ (Писк., 67, *низ* «нынѣшнія губерніи Херсонская и Екатеринославская или Новороссійскій Край»); *Сидів він зімовником <‘зимарка’> серед ди́кою степу на Низу; Славна Чута товстими дубами, ще славніша Низом, козаками* (Гр., 2, 153, 563 «земли Войска Запорожскаго») ① *(Козаки) жонокъ охочихъ тыхъ намовляли и закликали, абы зъ ними на низъ ишли* (XVI); *Аже на Запорожу зоставати не могъ за-для залоги... поишо́ль на Низъ ку мору* (XVII) (Тимч_ІС, 4, 9); *Прислалъ до насъ листокъ, писаный до тебе отъ козаковъ зъ Низу* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 16, 47)

5.1.2. ‘південна частина Дністровського лиману (поблизу гирла р. Дністер)’

низ: ■ *А дивис’ ус’а т’агул’а побігла <‘поплила’> на низ* (Берл., 29, 56 «велика південна частина лиману, яка знаходиться нижче основної частини по відношенню до течії Дністра»)

6. ‘берег річки, лиману’

низ: ■ *Ви уже одбивали <‘напинати’> пароса і одійжали од берега, йак йа зійшоу на низ (берег)* (Берл., 57)

7. [дно водойми]

7.1. ‘глибина; глибоке місце в річці’

спід: ■ (Лич., 395) ② (Гр., 4, 177 «глибина, глубъ»)

7.2. ‘нижній прошарок речовини, рідини’

спід: ① *Чистый воскъ безъ подьсады, безъ смолы, безъ сала, какъ вѣрхъ тако исподъ* (XIV) (МСДЯ, 1, 466, пор.: «нижня часть товара»)

8. 'річкова долина'

діл: ① *Сътворивъ премоудрый бгъ ... долы же для проходѣ рѣкъ, и источникѣ водныхъ* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 8, 112)

Із цією групою назв тематично пов'язані назви ями, заглибини, а також могили, ями для померлого, які репрезентує в говірках української мови слово *діл*:

9. 'яма, заглибина'

діл: ■ (AGB, 1, к. 52, *диц, div* «вибоїна на дорозі»; Дзендз., 18 «*рідк. застар. яма*»; пор.: Данил., 44 «місце, де вибрали глину»); *Обрубѣе з ялиці галуззя, очищує з чатиння та рубає на кусні. Викопує діл, всипує порубане галуззя та підпалює* (Коб., 21) ① *Аще кто... створилъ долъ (= ямъ)* (XII) (МСДЯ, 1, 696 «яма [in fovea <в ямі>]»); *Єгда слѣный слѣного провадить, тогда оба ... въ долъ впадаютъ* (XVI); *Долъ выкопаныи*; (Ольга) *казала долъ глубокий въ дворѣ своемъ выкопать* (XVII) (Тимч_МС, 1, 220 «яма, рів»; 2, 244; Тимч_ІС, 774); *Ровъ: Долъ, рѣвъ* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 8, 112–113 «яма»)

9.1. 'яма для покійника; могила'

діл: ■ *Як упусят грішне тѣло у глубоки долы, / Засыплот ми піском очи, не глядну николи!; Душа піде несмертельна на вічнийи муки. / Як упусят грішне тѣло в глубокийи долы, / Засыплот ми піском очи, не глядну николи* (Верхр_Л, 234, 351) □ (Арк., 130 «яма для покійника; могила») ① *Долъ на погребѣ тѣла копати казали* (Тимч_ІС, 774; СУМ¹⁶⁻¹⁷, 8, 112 «[могила] діл»); *Заразѣ и долъ казали наготовати* (XVII) (Тимч_ІС, 774); пор.: *Нашли єсмо тое мѣсто, ажѣ уже свежо въ ночи тое тѣго вынето и долъ замѣтано, а предъ ся у доли кровѣ знати* (XVI) (Тимч_МС, 1, 220 «низ, земля», 332; Тимч_ІС, 774 «гріб, яма ховати мерця»)

СП «Рельєф» охоплює також назви, пов'язані з поверхнею землі, зокрема із простором *над-під* її поверхнею. З образним значенням 'земля – місце проживання людей' пам'ятки української мови XVI–XVII ст. документують словосполуки *діл плачу́* та *діл земній*: *З долѣ плачу́ вѣ Небо вѣместила; Наклони верхъ зѣ по(д) нѣба до земного долѣ* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 8, 112–113: *земный долъ* «паділ», *дол плачу* «юдоль печалі»).

10. 'поверхня землі'

Реалізація значення 'поверхня землі' викликає деякі суперечності, пов'язані з проблемою неможливості диференціювати прийменниково-іменникові конструкції та прислівники (див.: Ястремська 2019а). Слушним є коментар Леоніда Іюмдіна, що:

верх має семантично дефектну парадигму і в найбільш затребуваних конструкціях, пов'язаних із просторовою локалізацією конструкцій, що вказують на місце чи напрямок, замінюється похідними від нього прислівниками *вверх, наверх, наверху, сверху*. [...] Що ж до абстрактних *верх, низ* і т.д., то вони поступово зникають, оскільки в них відпадає потреба: для просторової орієнтації використовують прислівники (Іюмдин 1996, 382).

Діалектні матеріали фіксують чимало прикладів вживання прислівників *додолу*, *додолочку*, *наділ*, *наспід* зі семантикою 'униз на землю', зокрема й із займенником *самий* (напр.: *Кинуў Ва|сил' |косу| до |самого |долу| ўз'аў сво'йу ди|тину таї п'ішоў до|дому*; ВГХ, 83), однак, приклади його поєднання з іменниками, що позначають *верх* або *низ*, свідчать радше на користь прислівникового значення, адже значення верху і низу в таких контекстах нівелюється. Тобто засвідчені приклади підтверджують припущення, що «в поєднаннях на зразок *на самому верху* маємо справу вже не з іменником *верх*, а з прислівником *наверху* (зі зміщенням прийменника всередину цього слова)» (Йомдин 1996, 377).

Проте хочу виокремити слово *спід*, яке наводить Б. Грінченко: *Чому люде не позаливаютьс я кров'ю, он ті, що під сподом землі живуть?* (Гр., 3, 256). Можна припустити, що часом у діалектних текстах слова *верх* та *низ* є «надлишковими», такими, які нормативні конструкції «витісняють», залишаючи тільки об'єкт, напр.: *ті, що під землею живуть*. Що один приклад – *Моливсь за них, як сонце світ на землю рано розсипало, моливсь, як промені спускало воно під спід землі* – лексикограф подає як ілюстрацію до гасла *спід* «сподъ, низъ, нижня часть» (Гр., 4, 177). Однак, імовірно, ідеться про горизонт, лінію горизонту; пор. також значення, яке наводить без цитати Михайло Онишкевич – «(сонця) схід» (Он., 2, 241), хоча, можемо припустити, що ідеться все-таки про лінію горизонту, за яку ховається або з-за якої з'являється Сонце.

Засвідчено такі приклади вживання слова *спід* зі значеннями:

10.1. 'простір над поверхнею землі'

низ (рІ **низі**): □ *Сам'е по дуб'ін'е/ по н'і'зах/ по н'і'зах/ |л'ісц'а прогр'е|байе-^аш/ а во|ни| .../ се|д'ам'/ аж |л'убо| йак разгр'е|б'еш |дак аж ду|ша |ра-
дуйец'а* (ГЧЗ, 108–109)

10.2. [простір під землею]

10.2.1. 'штольня, шахта'

спід: ■ *У споду* (Жел., 2, 902 «Erd schacht, Stollen <шахта, штольня>»); *Тато відгарували ў шахті/ у споді/ були дуже добрим кріпильником; Йа у шахті робила ... у сімнаціт' рік н'ішла у спід/ у шахту* (Лес., 269, 310)

10.2.2. 'пекло⁴; підземне царство'

діл: ① *Адъ: Мѣстце которого нѣзнаємо нѣ видимо... або пекло, долъ; Подо мною Долъ, в нимъ Стось дровъ* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 8, 113)

СП «**Будівля**» формують п'ять ССП, а саме:

1. 'нижня частина будівлі'

спід: ■ *Там утак тото сп'ід із дерева; посл'і того вир'х, дах* (УГР, 233)

2. 'дерев'яна основа будівлі; балка, підвалина'

спід: ■ (Жел., 2, 902 «der Grund» <очевидно, основа, фундамент>; Он., 2, 241 «підвалина»); *Гинь тамъ Волóси цѣрковъ муру́тъ, Ой ко́ло спóду камені-
чейкомъ, А въ середінѣ дереві́чэйкомъ, А къ верьшечкови сребломъ, золо-
томъ* (Гол., 510–511); *Jag za't'agli |peršoj |derevo/ |spody/ č'o'tyr'i |spody jag
za't'agli tak toh'dy |vyrubali |kreš'š'iky* (РП, 150)

⁴ Цікаво, що в західнополіських говірках засвідчено слово *пекло* із семантикою 'яма (природна)' (Череп., 181).

3. 'підвал, пивниця'
низ: ■ (Жел., 1, 528 «Souterrain <підвал, сутерини>»)
спід: ① *На исподе же подъ помостомъ соуды смерътныи вчинены были* (XV)
 (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 13, 183 *исподъ* «пивниця, підвал»)
4. 'нижній поверх'
низ: ■ *Маруська записала низ на дочку, а верх – на сина* (3A)
- 4.1. 'тераси'
під: ■ (Гр., 3, 86)
5. 'підлога, долівка'
дід: ■ (Жел., 1, 185 «Boden, Fussboden <підлога>»; ГГ, 60 «помазана глиною утрамбована долівка»; Дзендз., 18 «земляна долівка»); <*На святий вечір*> *ма́ти розм'итовала по д'їл'ови с'їно со́л'ому* (УЗГ, 41) ■ (Б-Н, 117 «поль»; 127 «поль; земля»); *Як мертва на дїл повалилась* (Гр., 1, 189 «поль земляной»); *У нас у хаті щотижня дїл мажуть глиною* (Ваш., 30 «земляна підлога в хаті») ① *Якожь дей мене колко разъ въ шию гайдуки ударили, жемъ дей ажъ зъ лавокъ на долъ испаль* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 8, 113 «долівка, земля»)
під: ■ (Ваш., 73, *под* «підлога, підстилка в хліві») □ (Лис., 180, *пуд* «долівка в хаті»)
спід: ① *З городища а бодре голове(н)ские ве(р)хъ криють ве(р)хъ зрѣбленъ але исподъ згниль* (СУМ¹⁶⁻¹⁷, 13, 183)
- 5.1. 'настил, поміст на підлозі з дерев'яних дощок для снання'
дід: ■ (Б-Н, 127 «нара въ избѣ»; Писк., 67 «долъ, помость»)
 Це СП викликає особливе зацікавлення, оскільки репрезентує обидва полюси опозиції. Варіанти *під* (*спід*) у говірках української мови активно вживаються на позначення і нижніх, і верхніх елементів будівлі:
- 1*⁶ 'верхня частина будівлі'
під: ■ *Xlópc' i u nas tam na pod' i u cérkvi, a d' i wčáta u nizú* (ТГ, 142, 219)
- 2* 'дах'
під: ■ (ММАГ, 32 «цілий дах»)
- 2.1* 'нижня частина даху, стріхи'
спід: ■ *Сніпки, кички пошивати спід і верх стріхи* (Кміт, 47)
- 3* 'горище (над хатою чи стайнею)
під: ■ (Жел., 2, 637 «Dachboden, das obere Stockwerk, Geschoss in der Muhle, in d. Scheune etc. <горище; горище, надбудова в млині, господарському приміщенні тощо>»; Гр., 3, 158 [за О. Кольбергом]; AGB, 2, к. 5; ЛАЗО, 3, к. 294 «горище [приміщення або простір між стелею і дахом]»; ММАГ, 32 «стрих [під, гора]; горище»; Jan., 163 «strych nad chłupą»; Горб., 150; Пін., 139; Гав., 197; ТГ, 142; SŁ, 98); *Щезла би біда на поди* (Мос., 103); *Хпала бочка с пода, а нема такого боднаря, жебы ей побію (яйце); Потім ідут молодята на під, де дружба ім стелит післань, так іх положит на ту післань, та бе іх пропорцем* (Верхр_Л, 226, 289, 449 «Boden <горище>»);

⁵ Значення 'підлога' та 'глиняна підлога' здебільшого складно диференціювати, якщо цього не зазначено в коментарі або не актуалізовано в цитаті.

⁶ Для диференціації полюсів опозиції енантіосемічні значення позначено знаком *.

Люде дозволять кендеріцію <‘кукурудзу’> домів а я по осени на зиму поду на под та буду готовое їсти на поды; Така бочка, як іс пода упаде, то не є такого боднарика, абы ейі ісправіуу (Верхр_ЗнД, 137, 159); Кед мя младу чепілі, / Куры с поду злетілі (Верхр_ЗнС, 195); Іване, висади кіт на під, блохи попутай тай сьидь собі! – «жартують із жидівського наймита, коли сей жалує ся, що май багато роботи» (Фр., 1, 187); Штефан з поду з рушниці у голову стрілив; Там имили двоих на поді и питают їх... (Шух., 5, 183, 189); Nasušyla sóbí i'ablok ta s'ypala na púd... . Na pód'i byi medv'id' ta i'ablyka po'i'u (Паньк., 469; УЗГ, 245); Us'e b'yla na ch'yzі na pod'i. ... Tam žyła na pod'i jak l'ito tak žyту (Паньк., 465); У тот раз причюлоси йиму, шо шош ходит хатним подом. ... На поду шош так пудно гренуло; На йго хатених подах такий страшний гвавт завівси (Шек., 79, 200, 419); Але на другу ніч після відвідин цвинтаря, чує Олекса, щось товчеться на поду (Лом., 80); Частина |комина, шо ле|жит на |под'і, у нас то с'і називає ле|жак (Шило, 160, 202 «горище над хатою»); Идэ бóвтаўчи таг, гей бы скóчив с поду (иде з соломоу, посипайучи); Треба́ бы мі два бóлты скóваті на пуді (КГ); Ус'о с'іно ув'ійшлóси на п'ід; Иван ўл'ітоў спаў на под'і; О, та гриміт на под'і, ш'е пид заваліт (КСГГ «горище над хатою»; ГГ, 149 «горище [над хатою]»); На мешка́лні хат'і йе під (Он., 1, 438; 2, 65); Трѣба вѣверечи змѣтки с пóду; На поді сүшшме герба́ту (Мат., 59, 95); На пód'і ичос' грим'іло ... пол'ізли на п'ід ...ўже нич ни грим'іло на пуд'і (УЗГ, 128); Колис комена ни було, були димники, на поді був дим, а тпер добре, усе там кладут; Штефанко ... буў на под'і, гор'і, і так ис пушки у праве пliche jeho дур, стр'іл'іў (УГР, 141); На пуд'і |держиме |зерно, па|сул'і, му|ку (Саб., 298); На поді вона розпрістерла сорочки і рушники, бо доц паде (БГ, 95, 416); Піти на під по порожні бáньки (ЛЛ, 594) ■ Зніми з поду корзини з качанами (Ващ., 74 «горище на хаті»; пор. також фраземи: впа́сти с пóду ‘бути розсіяним, дивакуватим’: Винь упáв с пóду, ни диву́йся з ньóго; Мат., 348); йік с пóду ўпасти 1) ‘не бути здатним логічно мислити, реально оцінювати ситуацію’: Ти белені обйіўсе/ ци с:пóду ўпаў?! ... бо до тебе н'іц ни дохóди; 2) ‘не бути обізнаним із тим, що відоме всім, що для багатьох не є новим’ (Голян., 703)

4* ‘верхній поверх’

під: ■ (ТГ, 142)

5* ‘стеля’

під: ■ Нараз отвирає сї віконце від поду (в давніх курних хатах були такі віконця в стелі над постілю, куди виходив дим із хати) (Фр., 1, 28; пор.: Он., 2, 65); Пуд біленый, машч'эный, вакóванный (ЛАЗО, 1, к. 18 «дошана стеля в селянському житловому будинку»); На ста́рых |хыжах пуд быв из д'алованых дош'чок, а тп'ир го ва'куйут (штука'тур'ат); По подóви |л'і-зайут |мухы (Саб., 298 «стеля»)

СП «Рослина» представлене спорадично словом низ (р/ низи): ■ Йѣблукá обривáли по низáх/ лиш по верш'ікáх се лишіло (Голян., 137), яке засвідчене зі значенням 1. ‘нижня частина крони дерева’.

Компоненти СП «Тіло» демонструють асоціативний зв'язок «простір – тіло». Дослідники припускають, що фундаментальною основою їх зв'язку є тривимірність простору: «незважаючи на те, що розв'язати цю проблему непросто, безперечною є відповідність між тривимірністю простору і трьома основними координатами, які «передає» тіло – верх : низ, права сторона : ліва сторона, передня частина : задня частина» (Топоров 1983, 252–253).

Базові слова *низ* і *спід* репрезентують такі значення:

1. 'нижня частина тіла людини (униз від пояса); ~ тіла тварини'

низ: ■ *Їрка непогану фігуру майє, але низ трόха зат'єжкій* (ЗА)

спід: ■ *Дуже примітне зложенє приіменника під з приложником для вираження барви споду (спідної сторони) зьвірят пр. птиць і проч. підчервонявній, підпалистый, підбілий, піджоўтый* (Верхр_Д, 59); «Ганя» ...; *чоло і шия біляві, груди ясно брунатні, спід білий з брунатними поперечками; Готур незвичайно гарно упірений: ... спід тіла чорний з білими цятками* (Шух., 1, 23; 2, 237)

- 1.1. 'нижня частина живота'

низ: ■ *Коноп'яну чи л'яну полову па'рили і к'лали на ниж:я'вота/ шоб швидше 'роди поча'лис'я* (Тиш., 110)

СП «Одяг і взуття. Текстиль» викликає дослідницьке зацікавлення передусім тому, що засвідчені назви фіксують різні семантичні субкомплекси (детально див.: Гриценко 1990, 153): 'частина об'єкта' (значення 1.1., 2, 2.1), 'край, межа' (1.2, 1.2.1) і 'поверхня' (1.3, 1.3.1, 1.3.2) (див. також: Ястремська 2019а, 169–170), останній з яких активізує зв'язок із семантичною опозицією *лице–вिवоріт*:

- 1.1. 'одяг, який покриває нижню частину тулуба'

низ: ■ *Ў шкóл'і не́ма́ тепéрка фóрми – с'в'ітлий верх, темний низ – та́й ўс'я фóрма* (ЗА)

- 1.2. 'нижній край сорочки, сукні, спідниці та ін.'

діл: ■ *Пазуха й діл сорочки мають рубець; «Запаска» ... складається з двох «полів» (дві півкі), зшитих посередині мережкою. Боки, – це край полотна, а діл є зарублений* (Кобз., 78, 81, 87) ■ (Яв., 189 («подоль (спідниці)»))

низ: ■ *Низ сорочки опу́скали поверх итанів* (Гав., 156) ■ *Ком'ір/ рукави і низ сорочки л'а'х'іўкоўу оп'шит'і* (Берез., 146)

- 1.2.1. 'край рушника'

спід: ■ *Ой сидит, сидит, роботу робит,/ Роботу робит, ширеньку <'рушник'> шиет./ Ой шила, шила, спід золотила* (Шух., 4, 80)

- 1.3. 'внутрішній, зворотний бік; виворіт'

низ: ■ *Оба шитя <«нізіне́» і «нізіне́ у стріть»> називають ся від того «нізіне», бо шваля шие з «низу», по лівім боці, а взір виходить на правім боці полотна* (Шух., 2, 159)

спід: ■ (Он., 2, 241 «зворотний бік»; СБ, 519 «зворотний, неліцьовий бік; виворіт, спід») ■ (Гр., 4, 177 «изнанка»)

- 1.3.1. 'внутрішній бік одягу та ін.; підкладка'

спід: ■ (Жел., 2, 902 «Unterlage <підкладка>»); *Спід ма́й бути з моцно́й марфи <'фабрична тканина'>* (БГ, 512 «підкладка торби»); *Стилеві сукні. На колірвому споді гарно виглядає чорна коронка, біля ший кольорова лямівка*

(ЛЛ, 457) ■ (Гр., 4, 177 «подбой») ① (МСДЯ, 1, 1130 XVI, *исподъ* «подкладка»)

1.3.2. ‘вид вишивальної техніки із вивороту’

низ: ■ *Запаска/ а́бо низом виши́вадас’а/ а́бо хрестиком* (ПЗН, 140)

2. ‘нижня частина взуття’

низ: ■ *Зако́пйанки – чо́боти, в я́ких низ зі шкiри, а хал’ави з білого сук’на* (Шило, 121)

спід: ■ *У фiбриці одні мийут вер’хі, а другі прибива́йут^и споді на топанки* (КГ); *Споді дуже тон’і, скоро зйли́си, д’істали д’еркі* (КСГГ); *Кундурі <‘вид чобіт’> були курудзяні, жовті, як халеви, так і спід Як добрі споді, то моцні чириви́ки* (БГ, 221)

2.1. ‘устілка’

спід: ■ *Підошви вже маю, але шче треба споді купити, то мож буди нести робити чириви́ки до шивца* (БГ, 512 «устілка до підошви взуття»)

СП «**Їжа, продукти**» вербалізує слово *спід*:

1. ‘збиране молоко (з якого знято вершки)’

спід: ■ *Аж дубка́йес’а жбатал’їу у дно, та добре бїе, аж лиш л’опоніт вер’х, а спід самукі́ша, то нидобре* (Гриц., 172)

2. ‘нижня частина хліба’

спід: ■ *Як упаде <кращун> тим, щьо са пік – сподом на зімльу, то ка́жсьут, жсьи добре є, а як нїт, як упаде до го́ри, то пророку́ют, щьо буде вмирліць* (Кміт_В, 6)

У СП «**Сінозаготівля**» слово *під* активно вживається на позначення і низу, і верху:

1. ‘основа під копицю (з каміння, гілляк, соломи та ін.)’

під: ■ *П’ід роб’ет з найту́жчої солóми* (КСГГ) ■ (Б-Н, 280 «низ на гумнѣ подь скирдами»); *Поді́ під стіжки* (Гр., 3, 158 «основаніє, мѣсто для основанія чєго либо, напр. стога, печи и пр.») □ (Арк., 396 «спеціальна підстилка з гілок під снопи або сіно»)

1.1. ‘*pl* місце, де стояла копиця’

поді́ (*pl*): ■ (Горб., 201 «місце, де був стіжок»)

1* ‘пристосування для зберігання сіна; оборіг’

під: □ (Арк., 401).

Останнє з аналізованих СП – «**Соціум**» – репрезентує соціальний простір та єрархічні відношення, а саме значення:

1. ‘нижні верстви суспільства за соціальною єрархією’:

до́ли (*pl*): ■ *Де високі гори, там глибокі доли – де великі богачі, там і крайні бідакі: контрасти трафляють ся скрізь у житю»* (Фр., 1, 412)

низі́ (*pl*): ■ *Яка наша бiда?! Низи не можуть нічого змінити, в верхи не хочуть* (ЗА)

В опозиції *верх–низ* збережено відносну симетрію: семантичні ознаки переважно виявлені в обох полюсах – у верхньому і в нижньому, однак *низ* представлений вужчим і номінативним полем, і семантичним (пор. аналіз базових слів

концепту *верх*: Ястремська 2019а). Дослідники припускають, що це, імовірно, може бути зумовлено тим, що

верх і *низ* несиметрично влаштовані щодо сприйняття. Коли людина стоїть, простір перед нею і над землею є оптимальним для сприйняття зором, слухом і дотиком, тому напрямки вгору і вперед є позитивними, на противагу напрямкам вниз і назад (Мазурова 2007, 6).

* * *

Діалектна картина світу є фрагментом національної картини світу, адже чимало рис є спільними для українців із різних теренів. Однак важливими є специфічні риси, які проявляються передусім у тому, як носії говорів сприймають довкілля і як репрезентують світ. Порівнюючи кількість фіксацій, що ілюструють вживання назв низинних, рівнинних ділянок поверхні землі (рівнини, долини, низовини, поляни, яри) та назв гірських (і навіть високогірних) ландшафтів засвідчує поділ у мовній картині світу українців: у сприйнятті світу носіїв говорів південно-західного наріччя центральне місце посідають назви, в семантичній структурі яких наявний компонент 'високий', натомість південно-східного та північного наріччя – компонент 'низький'. Проведений аналіз засвідчив відмінності у світосприйнятті носіїв різних говорів, адже мешканці степів і гір по-різному сприймають ландшафти та пов'язані з ними явища.

Важливим для аналізу є час фіксації назв, що своєю чергою підтверджує тезу те, що *верх* і *низ* сягають найдавніших форм усвідомлення і моделювання світу. Чимало лексичних одиниць документують пам'ятки української мови, при цьому найдавніші номінації датовані XII ст. – *низ* 'нижня течія річки', *діл* 'яма', XIV ст. – *спід* 'нижній прошарок речовини, рідини', XV ст. – *діл* 'долина', *під* 'підніжжя гори', *спід* 'підвал, пивниця'.

Семантика базових слів-репрезентантів концепту *низ*–*діл*, *низ*, *під* (*спід*) – представляє різні фрагменти картини світу українців, а саме СП «Рельєф» (найчисельніше), «Будівля», «Рослина», «Тіло», «Одяг і взуття. Текстиль», «Сінозаготівля», «Їжа, продукти» та «Соціум».

Для семантичних структур аналізованих лексем характерний паралелізм розвитку семантики, наявність тотожних семантичних компонентів, при цьому найбільш розгалуженою є семантична структура лексем *під* (*спід*) (33 фіксації) та *низ* (30), менш повною – *діл* (21). Особливістю лексеми *під* є наявність енантіосем, що номінують і низ об'єкта, і верх.

Семантичні особливості базових слів підпорядковуються трьом субкомплексам – 'частина об'єкта', 'край, межа' і 'поверхня', виокремлених на підставі диференційних ознак, спільних компонентів значення, із-поміж яких найбільш репрезентований перший, елементи якого об'єднано за диференційною ознакою 'розташований угорі'.

Базові слова *низ*, *діл*, *під* (*спід*) (як і *верх*, *гора*) – «особливі», оскільки вони не завжди цілком семантично самостійні, вони ніби пропонують, передбачають певний об'єкт (пор., напр.: *низ яру*, *спід землі*, *под (спід) гори*, *спід звірят (тіла)*,

низ живота, низ сорочки, об'єктом може бути й топонім: *низ Гуцул'ичин'і, діл Тиси, низь Сяси* та ін.).

Верх і *низ* – це не просто максимальна і мінімальна точки вертикальної осі координат, які слугують для опису просторової кваліфікації частин об'єкта чи для визначення місця об'єкта в просторі, це базові поняття, концепти, які формують уявлення про простір в інтерпретації простої людини – носія мови, моделюючи їхню власну систему координат.

Джерела

- Арк., Аркушин Г. [Arkushyn H.] (2016), *Словник західнополіських говірок* [Slovnuk zakhidnopoliskyykh hovirok], Луцьк.
- БГ, Гуйванюк Н.В., Лук'янюк К.М. [Huivaniuk N.V., Lukianiuk K.M.] (ред.) (2005), *Словник буковинських говірок* [Slovnuk bukovynskyykh hovirok], Чернівці.
- Берез., Березовська Г. [Berezovska H.] (2010), *Словник назв одягу та взуття у східноpodільських говірках* [Словник назв одягу та взуття у східноpodільських говірках], Умань.
- Берл., Берлізов А.А. [Berlizov A.A.] (1959), *Лексика рибальства українських говорів Нижнього Подністр'я* [Leksyka rybalstva ukrainskyykh hovoriv Nyzhnoho Podnistrov'ia], Чернівці.
- Б-Н, Білецький-Носенко П.П. [Biletskyi-Nosenko P.P.] (1966), *Словник української мови* [Slovnuk ukrainskoi movy], Київ.
- Бонд., Бондар О.І. [Bondar O.I.] (ред.) (2011), *Словник українських говорів Одещини* [Slovnuk ukrainskyykh hovoriv Odeshchyny], Одеса.
- Ващ., Ващенко В.С. [Vashchenko V.S.] (1966), *Словник полтавських говорів* [Slovnuk poltavskyykh hovoriv], Харків.
- ВГХ, Коваленко Н.Д., Коваленко Б.О. [Kovalenko N.D., Kovalenko B.O.] (упор.) (2019), *Волинські говірки Хмельниччини. Збірник діалектних текстів* [Volynski hovirky Khmelnychchyny. Zbirnyk dialektnykh tekstiv], Кам'янець-Подільський.
- Верхр_Д, Верхратский І. [Verkhratskyi I.] (1990), *Про говор долівський* [Pro hovor dolivskyy], [в:] *Записки Наукового товариства імені Шевченка* [Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka], т. 35–36, Львів.
- Верхр_ЗнД, Верхратский І. [Verkhratskyi I.] (1899), *Знадобы до пізнання угорско-руских говорів. Говори з наголосом дивижимим* [Znadoby do piznania uhorsko-ruskykh hovoriv. Hovory z naholosom divyzhymym], [в:] *Записки Наукового товариства імені Шевченка* [Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka], т. 27–30, Львів.
- Верхр_ЗнС, Верхратский І. [Verkhratskyi I.] (1901–1902), *Знадобы для пізнання угорскоруских говорів. Говори з наголосом сталим* [Znadoby do piznania uhorsko-ruskykh hovoriv. Hovory z naholosom stalym], [в:] *Записки Наукового товариства імені Шевченка* [Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka], т. 40, 44–45, Львів.
- Верхр_Л, Верхратський І. [Verkhratskyi I.] (1902), *Про говор галицьких лемків* [Pro hovor halyskyykh lemків], [в:] *Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка* [Zbirnyk filologichnoi sektsyi Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka], т. 5, Львів.
- Гав., Гавука П.Д. [Navuka P.D.] (2017), *Тлумачний словник гуцульських говірок* [Tlumachnyi slovnuk hutsulskyykh hovirok], Косів.

- ГГ, Закревська Я. [Zakrevska Ya.] (ред.) (1997), *Гуцульські говірки. Короткий словник* [Hutsulski hovirky. Korotkyi slovnyk], Львів.
- Гол., Головацкий Я.Ф. [Holovatskyi Ya.F.] (1982), *Материалы для словаря малорусского наречия* [Materiyaly dlia slovaria maloruskoho narechya], [в:] *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику* [Naukovyi zbirnyk Muzeiu ukrainsoi kultury u Svydnyku], т. 10, Пряшів, с. 311–612.
- Голян., Голянич М. [Holianych M.] (2018), *Мовний портрет села Тюдів* [Movnyi portret sela Tiudiv], Івано-Франківськ.
- Горб., Горбач О. [Horbach O.] (1997), *Південно-буковинська гуцульська говірка с. Бродина, пов. Радівці Румунія* [Pivdenno-bukovynska hutsulska hovirka s. Brodyna, pov. Radivtsi Rumuniia], [в:] *Зібрані статті* [Zibrani statti], вип. 12, т. 8: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія, Мюнхен, с. 135–275.
- Гр., Грінченко Б. [Hrichenko B.] (1907–1909), *Словарь української мови* [Slovar ukrainsoi movy], т. 1–4, Київ.
- Гриц., Грицак М. [Hrytsak M.] (2008), *Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство в текстах)* [Skarby hutsulskoho hovoru: Rosishka (vivcharstvo v tekstakh)], Львів.
- Гром., Громко Т.В. [Hromko T.V.] (2000), *Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини)* [Semantychni osoblyvosti narodnoi heohrafichnoi terminolohii Tsentralnoi Ukrainy (na materialі Kirovohradshchyny)], Кіровоград.
- ГЧЗ, Гриценко П.Ю. [Hrytsenko P.Yu.] (ред.) (1996), *Говірки Чорнобильської зони: тексти* [Hovirky Chornobylskoi zony: teksty], Київ.
- Данил., Данилюк О.К. [Danyliuk O.K.] (2013), *Словник народних географічних термінів Волині* [Slovyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Volyni], Луцьк.
- Дзездз., Дзездзелівський Й.О. [Dzendzelivskiy Y.O.] (1958), *Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття* [Praktychnyi slovnyk semantychnykh dialektyzmiv Zakarpattia], Ужгород.
- ЕСУМ, Мельничук О.С. [Melnychuk O.S.] (ред.) (1982–2012), *Етимологічний словник української мови* [Etymolohichnyi slovnyk ukrainsoi movy], т. 1–6, Київ.
- Жел., Желеховський Є., Недільський С. [Zhelekhovskiy Ye., Nedilskiy S.] (1885), *Малоруско-німецький словар* [Malorusko-nimetskyi slovar], т. 1–2, Львів.
- ЗА, записи авторки [zapysy avtorky].
- КГ, Грицак М.А. [Hrytsak M.A.], *Картотека Словника українських говірок Закарпатської області* [Kartoteka Slovyka ukrainykykh hovirok Zakarpatskoi oblasti], зберігається в Інституті української мови НАН України, Київ.
- Кміт В, Кміт Ю. [Kmit Yu.] (1935), *Ще про Волосатий* [Shche pro Volosatyi], [в:] *Літопис Бойківщини* [Litopys Boikivshchyny], ч. 6, Самбір, с. 1–9.
- Кміт, Кміт Ю. [Kmit Yu.] (1934–1939), *Словник бойківського говору* [Slovyk boikivskoho hovoru], [в:] *Літопис Бойківщини* [Litopys Boikivshchyny], ч. 3–11, Самбір.
- Коб1, Кобільник В. [Kobilnyk V.] (1936), *Матеріальна культура села Жукотина, турчанського повіту* [Materiialna kultura sela Zhukotyuna, turchanskoho povitu], [в:] *Літопис Бойківщини* [Litopys Boikivshchyny], ч. 7, Самбір, с. 16–65.
- Коб3, Кобільник В. [Kobilnyk V.] (1937), *Матеріальна культура села Жукотина, турчанського повіту* [Materiialna kultura sela Zhukotyuna, turchanskoho povitu], ч. 3, [в:] *Літопис Бойківщини* [Litopys Boikivshchyny], ч. 9, Самбір, с. 76–115.

- КСГГ, *Картотека Словника гуцульських говірок* [Картотека Словника гуцульських говірок], зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів.
- ЛАЗО, Дзєндзелівський Й.О. [Dzendzelivskiy Y.O.] (1958–1993), *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР* [Linhvistychnyi atlas ukrainskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSR], ч. 1–3, Ужгород.
- Лес., Лєсюк М. [Lesiuk M.] (2008), *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)* [Movnyi svit suchasnoho halytskoho sela (Kovalivka kolomyiskoho rajonu)], Івано-Франківськ.
- Лис., Лисенко П.С. [Lysenko P.S.] (1972), *Словник поліських говорів* [Slovnuk poliskykh hovoriv], Київ.
- Лич., Личук С.В. [Lychuk S.V.] (2015), *Семантика та структура народних географічних назв Івано-Франківщини* [Semantyka ta struktura narodnykh heohrafichnykh nazv Ivano-Frankivshchyny], дис. ... канд. філол. наук, Івано-Франківськ.
- ЛЛ, Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. [Khobzei N., Simovych K., Yastremska T., Dydyk-Meush H.] (2015), *Лексикон львівський: поважно і на жарт* [Leksykon lvivskiy: povazhno i na zhart], Львів.
- Лом1, Ломацький М. [Lomatskiy M.] (1965), *Заворожений світ. По той бік Чорногори* [Zavorozheniy svit. Po toi bik Chornohory], ч. 1, Мюнхен – Нью Йорк.
- Лом2, Ломацький М. [Lomatskiy M.] (1966), *Заворожений світ. По той бік Чорногори* [Zavorozheniy svit. Po toi bik Chornohory], ч. 2, Мюнхен – Нью Йорк.
- Марус., Марусенко Т.А. [Marusenko T.A.] (1968), *Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов)* [Materyaly k slovari ukrainskikh heohraficheskikh apelliativov (nazvaniya reliefov)], [в:] Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика [Polesie: Lnhvystyka. Arkheolohyia. Toponymyuka], Москва, с. 206–255.
- Мат., Матіїв М. [Matiiv M.] (2013), *Словник говірок Центральної Бойківщини* [Slovnuk hovirok Tsentralnoi Boikivshchyny], Київ – Сімферополь.
- ММАГ, Караś М. (ed.) (1975), *Studia nad dialektologią ukraińską i polską. Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ* [w:] Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 362, Kraków – Warszawa.
- Мос., Мосора М. [Mosora M.] (1885–1896), *Словар гуцульський зібраний Михайлом Мосорою (рукопис)* [Slovar hutsulskiy zibranyi Mikhailom Mosoroiu (rukopys)], зберігається в архіві І. Франка, Київ, №3/100.
- МСДЯ, Срезневский И.И. [Sreznevskij I.I.] (1893–1912), *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам* [Materialy dlia slovaria drevnerusskogo yazyka po pismennym pamiatnikam], т. 1–3, С.-Петербург.
- Он., Онишкевич М.Й. [Onyshkevych M.Y.] (1984), *Словник бойківських говірок* [Slovnuk boikivskykh hovirok], ч. 1–2, Київ.
- Паньк., Панькевич І. [Pankevych I.] (1938), *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей* [Ukrainski hovory Pidkarpatskoi Rusy i sumezhnykh oblasti], ч.1, Прага.
- ПЗН, Глібчук Н.М. [Hlibchuk N.M.] (упор.) (2005), *Українські говірки південно-західного наріччя: тексти* [Ukrainski hovirky pivdenno-zakhidnoho narichchia: teksty], Львів.
- Писк., Пискунов Ф.М. [Piskunov F.M.] (1882), *Словарь живаго народнаго, письменнаго и актоваго языка русских южанъ Россійской и Австро-Венгерской имперіи* [Slovar zhyvaho narodnaho, pismennaho i aktovaho yazyka russkikh yuzhan Rossiiskoi i Avstro-Venherskoi imperiy], Київ.

- Піп., Піпаш Ю.О., Галас Б.К. [Pipash Yu.O., Halas B.K.] (2005), *Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської обл.)* [Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi obl.)], Ужгород.
- Потап., Потапчук І.М. [Potapchuk I.M.] (2012), *Народна географічна термінологія в західноподільських говірках* [Narodna heohrafichna terminolohiia v zakhidnopodilskykh hovirkakh], дис. ... канд. філол. наук, Кам'янець-Подільський.
- РП, Лешка О., Шішкова Р., Мушинка М. [Leshka O., Shishkova R., Mushynka M.] (упор.) (1998), *Розповіді з Підкарпаття: Українські говірки Східної Словаччини* [Rozpovidi z Pidkarpattia: Ukrainski hovirky Skhidnoi Slovachchynu], Нью-Йорк – Прага – Київ.
- Саб., Сабадош І.В. [Sabadosh I.V.] (2008), *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району* [Slovyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu], Ужгород.
- СБ, Гнатишак Ю., Сімович О., Хобзей Н., Ястремська Т. [Hnatyshak Yu., Simovych O., Khobzei N., Yastremska T.] (2017), *Слова з Болехова* [Slova z Bolechova], Львів.
- Сіден., Сіденко Н.П. [Sidenko N.P.] (2003), *Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини* [Heohrafichna apeliatyivna leksyka skhidnostepovykh hovirok Tsentralnoi Donechchynu], дис. ... канд. філол. наук, Донецьк.
- Слоб., Слободян О.В. [Slobodian O.V.] (2017), *Географічна народна термінологія українських східнословобожанських говірок Луганщини* [Heohrafichna narodna terminolohiia ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok Luhanshchynu], дис. ... канд. філол. наук, Старабільськ.
- СУМ14-15, Гумецька Л.Л. [Humetska L.L.] (ред.) (1977–1978), *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* [Slovyk staroukrayinskoï movy XIV–XV st.], т. 1–2, Київ.
- СУМ16-17, Гринчишин Д.Г., Чікало М.І. [Hrynchyshyn D.H., Chikalo M.I.] (ред.) (1994–), *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* [Slovyk ukraïnskoï movy XVI – pershoï polovyny XVII st.], вип. 1–, Львів.
- ТГ, Николаев С.Л., Толстая М.Н. [Nikolaiev S.L., Tolstaia M.N.] (2001), *Словарь карпатоукраїнського торунського говора (с грамматическим очерком и образцами текстов)* [Slovar karpatoukrainskoho torunskoho hovora (s hrammatycheskim ocherkom i obraztsamy tekstov)], Москва.
- Тимч_ІС, Тимченко Є. [Tymchenko Ye.] (1930–1932), *Історичний словник українського язика* [Istorychnyi slovnyk ukrainskoho yazyka], зош. 1–2 (А–Ж), Харків – Київ.
- Тимч_МС, Тимченко Є. [Tymchenko Ye.] (2002), *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* [Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukraïnskoï movy XV–XVIII st.], кн. 1–2, Київ – Нью-Йорк.
- Тиш., Тищенко Т. [Tyshchenko T.] (2014), *Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи* [Skhidnopodilskyi rodylnyi obriad: leksykohrafichnyi i tekstovyi opysy], Умань.
- УГР, Павлюк М., Робчук І. [Pavliuk M., Robchuk I.] (2003), *Українські говори Румунії. Діалектні тексти* [Ukrainski hovory Rumunii. Diialektni teksty], Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто.
- УЗГ, Миголинець О., Пискач О. [Myholynets O., Pyskach O.] (упор.) (2004), *Українські закарпатські говірки. Тексти* [Ukrainski zakarpatski hovirky. Teksty], Ужгород.

- Фасм., Фасмер М. [Fasmer M.] (1964–1973), *Этимологический словарь русского языка* [Etimologicheskij slovarj russkogo yazyka], т. 1–4, Москва.
- Фр., Франко І.Я. [Franko I.Ya.] (1901–1910), *Галицько-руські народні приповідки* [Halyskoruski narodni prypovidky], ч. 1–3, [в:] *Етнографічний збірник* [Etnografichnyi zbirnyk], т.10, 16, 23–24, 27–28, Львів.
- Череп., Черепанова Е.А. [Cherapanova E.A.] (1983), *Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья (опыт семантической классификации)* [Neohraficheskaia terminolohiia Chernihovsko-Sumskoho Polesia (opyt semanticheskoi klassifikatsii)], [в:] *Полесский этнолингвистический сборник* [Poleskii etnolinhvisticheskii sbornik], Москва, с. 173–190.
- Шек., Шекерик-Доників П. [Shekeryk-Donykiv P.] (2007), *Дідо Іванчик* [Dido Yvanchik], Верховина.
- Шило, Шило Г.Ф. [Shylo H.F.] (2008), *Надністрянський регіональний словник* [Naddnistrianskyi regionalnyi slovnyk], Львів – Нью-Йорк.
- Шух., Шухевич В. [Shukhevych V.] (1899–1908), *Гуцульщина* [Hutsulshchyna], ч. 1–5, Львів.
- ЭССЯ, Трубачев О. [Trubachev O.] (ред.) (1974–), *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* [Etimologicheskij slovarj slavyanskikh yazykov. Praslavianskij leksicheskij fond], вып. 1–, Москва.
- Яв., Яворницький Д.І. [Yavornytskyi D.I.] (1920), *Словник української мови* [Slovnuk ukrainskoi movy], т. 1 (А–К), Катеринослав.
- AGB, Rieger J. (kier.) (1980–1991), *Atlas gwar bojkowskich*, т. 1–7, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Brück., Brückner A. (1957), *Słownik etymologiczny języka polkiego*, Kraków.
- Jan., Janów J. (2001), *Słownik huculski*, Kraków.
- Rudn., Rudnyč'kyj J. (1962–1972), *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, v. 1, p. 1–10. Winnipeg.
- SL, Rieger J. (1995), *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*, Warszawa.

Література

- Апресян Ю.Д. [Apresian Yu.D.] (1974), *Лексическая семантика (синонимические средства языка)* [Leksicheskaia semantika (sinonimicheskie sredstva yazyka)], Москва.
- Апресян Ю.Д. [Apresian Yu.D.] (1995), *Избранные труды. Т. II: Интегральное описание языка и системная лексикография* [Izbrannyye trudy. T. II: Intehralnoie opisanie yazyka i sistemnaia leksikohrafia], Москва.
- Апресян Ю.Д. [Apresian Yu.D.] (2009), *Исследования по семантике и лексикографии. Т. I: Парадигматика* [Issledovaniia po semantike i leksikohrafii. T. I: Paradihmatika], Москва.
- Воркачев С.Г. [Vorkachev S.H.] (2015), *Studia selecta: избранные работы по теории лингвокультурного концепта* [Studia selecta: izbrannyye raboty po teorii lnhvokulturnoho kontseptu], Москва.

- Голик Р. [Holyk R.] (2003), *Гори, долини і тексти: етносеміотика фольклорного простору Яна Адамовського і «культурологія природи» Яцека Возняковського* [Hory, dolyny i teksty: etnosemiotyka folklorneho prostoru Yana Adamovskoho i «kulturolohiia pryrody» Yatseka Vozniakovskoho], [в:] Гриценко П., Хобзей Н. [Hrytsenko P., Khobzei N.] (ред.), *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської* [Dialektolohichni studii. 3: Zbirnyk pam'iaty Yaroslavy Zakrevskoi], Львів, с. 546–552.
- Гриценко П. [Hrytsenko P.] (1990), *Ареальне варіювання лексики* [Arealne variuvannia leksyky], Київ.
- Дольницький М. [Dolnytskyi M.] (1949), *Рельєф і морфологічні краєвиди* [Relief i morfologichni kraievudy], [в:] *Енциклопедія українознавства. Загальна частина: у 2 т.* [Entsyklopediia ukrainoznavstva. Zahalna chastyna: u 2 t.], т. 1, Мюнхен – Нью-Йорк, с. 58–82.
- Иомдин Л.Л. [Iomdin L.L.] (1996), *Семантическая неполнота русских именных парадигм* [Semanticheskaia nepolnota russkikh imennykh paradimh], [в:] *Die Welt der Slaven*, vol. XVI, München, p. 361–384.
- Мазурова Ю.В. [Mazurova Yu.V.] (2007), *Типология средств выражения пространственной локализации (вертикальная ось)* [Tipolohiia sredstv vyrazheniia prostranstvennoi lokalizatsii (vertikalnaia os)], автореф. дисс. ... канд. филол. наук, Москва.
- Пименова М.В. [Pimenova M.V.] (2014), *Языковая картина мира* [Yazykovaia kartina mira], Москва.
- Погребная Н.А. [Pohrebnaia N.A.] (2006), *Антонимические концепты СЧАСТЬЕ – НЕСЧАСТЬЕ, HAPPINESS – MISFORTUNE, РАДОСТЬ – ГРУСТЬ, JOY – SADNESS в научной картине мира* [Antonimicheskiie kontsepty SCHASTIE – NESCHASTIE, HAPPINESS – MISFORTUNE, RADOST – HRUST, JOY – SADNESS v naivnoi kartine mira], [в:] *Концептосфера русского языка* [Kontseptosfera russkoho yazyka], Минск, с. 270–273.
- Приходько А.М. [Prykhodko A.M.] (2006), *Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики* [Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradymhi lnhvistyky], Запоріжжя.
- Приходько А.М. [Prykhodko A.M.] (2012), *Антиконцепт как лингвокультурный феномен: партонимическое, стигматическое, эссенциальное* [Antikontsept kak lnhvokulturnyi fenomen: partonimicheskoe, stihmaticheskoe, essentsialnoie], [в:] *Когниция, коммуникация, дискурс* [Kohnitsyia, kommunikatsyia, diskurs], 2012, № 5, с. 37–51.
- Степанов Ю.С. [Stepanov Yu.S.] (2007), *Концепты. Тонкая плёнка цивилизации* [Kontsepty. Tonkaia plionka tsyvilizatsii], Москва.
- Толстой Н.И. [Tolstoi N.I.] (1969), *Славянская географическая терминология (семасиологические этюды)* [Slavianskaia heorafichskaia terminolohiia (semasiolohicheskiie etyudy)], Москва.
- Топоров В.Н. [Toporov V.N.] (1983), *Пространство и текст* [Prostranstvo i tekst], [в:] *Текст: Семантика и структура* [Tekst: Semantika i struktura], Москва, с. 227–285.
- Ястремська Т. [Yastremska T.] (2019a), *Проблема частиномовного (не)розрізнення: прислівник чи конструкція «прійменник + іменник»? [Problema chastynomovnoho (ne)rozriznennia: pryslivnyk chy konstruksiiia «prymennyk + imennyk»?]*, [в:] Зелінська О. [Zelinska O.] (ред.), *Філологічний часопис* [Filolohichniy chasopys], №1(13), Умань, с. 165–175.
- Ястремська Т. [Yastremska T.] (2019b), *Концепт «верх»: лексико-семантична інтерпретація в діалектному просторі* [Kontsept «verkh»: leksyko-semantychna interpretatsiia v dialektnomu prostori]

- prostori], [в:] Гриценко П., Хобзей Н. [Hrytsenko P., Khobzei N.] (ред.), *Діалектологічні студії. 12. Діалект і пам'ятка* [Dialektolohichni studii. 12. Dialekt i pamiatka], Львів, с. 163–239.
- Ястремська Т. [Yastremska T.] (2020), *Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення* [Kartyna svitu i kontsept: problema (pere)osmyslennia], [в:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* [Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist], вип. 33, Львів, с. 394–410.